

Рецензія на книгу *Участь та Відкуплення. Аналітичний і конструктивний виклад*

Participation and Atonement: An Analytic and Constructive Account. By Oliver Crisp. Grand Rapids: Baker Academic, 2022.

Петро КОВАЛІВ
Ріджент Коледж, Ванкувер, Канада
Біблійний Коледж, Пасіфік Лайф, Суррей, Канада

ORCID: 0000-0002-0387-0947

Реформаторський підхід до тлумачення суті відкуплення Христового, представлений теорією замісного покарання, зазнавав значної критики протягом історії Церкви від часів Реформації, а особливо в останні десятиліття. Книга Олівера Кріспа «Participation and Atonement. An Analytic and Constructive Account» («Участь та Відкуплення. Аналітичний і конструктивний виклад») – це спроба богослова, закоріненого в ідеях реформаторської традиції, представити більш обережну, збалансовану і помірковану позицію у ключових аспектах аргументації реформаторської перспективи.

Олівер Крісп – професор аналітичної теології в Університеті Сейнт Ендрюс у Шотландії та автор багатьох книг у сфері філософської теології. «Participation and Atonement» – це приклад того, як Крісп використовує аналітичну філософію для аналізу богословського змісту Христового відкуплення. В основі книги – низка статей, уже раніше опублікованих Кріспом у різноманітних збірниках та журналах, які доповнені новими розділами, а сама книга є продовженням думок, викладених у його попередній праці «The Word Enfleshed» («Слово Воплоченне»). Автор намагається за допомогою інструментарію аналітичної філософії дати відповідь на запитання: «Який механізм примирення людей із Богом через діло Христа?» (3).

Надзвичайно цінний перший розділ книги «Методологічні питання» (опублікований раніше як окрема стаття в «T&T Clark Companion to the Atonement»); він заповнює певну лаку у працях із теології відкуплення і пропонує багато в чому новаторське прояснення ключових понять, які використовуються при обговоренні теми відкуплення, як-от: метафора, модель, теорія, лейтмотив, доктрина, догмат, а також їхнього взаємозв'язку та відмінності між ними. Крісп показує, що моделі

відкуплення є спрощеними описами складної реальності спасительного подвигу Христа, які відображають цю реальність лише частково. Ключові ідеї, запропоновані Кріспом у цьому розділі, повинні стати прикладом методології, з якої має починатися будь-яке серйозне дослідження не тільки теми відкуплення, а й низки інших богословських концепцій. Водночас видається, що використання наукової термінології зі сфери дослідження метафори значно спростило б деякі досить складні пояснення Кріспа (напр., див. 26).

Заклавши у першій частині книги основу для наступних роздумів, у другій частині (розділи 3–6) Крісп переходить до представлення та аналізу чотирьох основних історичних підходів до теології відкуплення: теорій морального прикладу, викупу, сатисфакції та замісного покарання. Аналізуючи теорії морального прикладу у розділі 3, Крісп вдало розмежовує «просту» і «розширену» версії цього підходу, стверджуючи, що остання, хоча й не може розглядатися як повноцінна доктрина відкуплення, все ж має певну цінність як один із способів пояснення морального преображення людини у процесі навернення.

Описуючи лейтмотив викупу (ransom), Крісп представляє погляд «Christus Victor» («Христос Переможець») не як доктрину чи модель, а радше як ідею чи аспект вчення про відкуплення, через те, що йому не вистачає опису «механізму» відкуплення. Розділ 4 містить детальне представлення чотирьох підходів до інтерпретації ідеї «викупу» та взаємодіє з богословськими позиціями таких теологів, як Денні Вівер, Том Райт, Катрін Теннер, Т. Ф. Торранс та Ханс Боерсма. Крісп симпатизує представленій Теннер «натхненній патристикою доктрині відкуплення» (86), що також відома як онтологічна теорія відкуплення. На жаль, Крісп не заглиблюється в цей підхід, але пропонує ідею представництва, яку розвиватиме в наступних розділах. Висновок Кріспа правильний: ідея «викупу» є лейтмотивом, що відображає результат діла Христа, а не саму його сутність. Проте щоб глибше розібрати метафору «викупу», авторові бракує наукового інструментарію для аналізу метафоричної мови Писання.

У п'ятому розділі Крісп розглядає Ансельмівську та Томістську версії теорії сатисфакції та взаємодіє з критикою цієї теорії в книзі Елеонор Стамп «Atonement». Він правильно вказує на відмінність між теорією сатисфакції та теорією замісного покарання (які багато богословів часто змішують), зазначаючи, що у першій діло Христа розглядається як заслуга, добровільно принесена Богу-Отцю як дар, що слугує компенсацією боргу грішників перед Богом. Крісп показує, що теорія Ансельма не представляє повної сотеріологічної картини, а лише фокусується на одному з тлумачень «механізму» відкуплення. Цей розділ, безсумнівно, є однією з найкращих апологій Ансельмової теорії відкуплення.

Стосовно теорії замісного покарання Крісп зазначає, що, попри праці її апологетів, таких як Джеймс Пакер та Вільям Лейн Крег, ця теорія все ще стикається з серйозними проблемами. У шостому розділі він розглядає п'ять системних проблем логіки цієї теорії. Вказуючи на неприпустимість покарання невинного, Крісп аналізує цікаву варіацію такої позиції, згідно з якою Христос не стільки приймає

покарання замість людей (класичний варіант), скільки бере на себе каральні наслідки людського гріха. Автор книги відкидає теорію замісного покарання як пояснення змісту діла Христового та схиляється до логіки теорії сатисфакції, в яку вплетено низку його власних ідей.

Найголовнішою є третя частина книги (розділи 7–10), де автор представляє своє конструктивне богослов'я відкуплення. Слушно зазначивши, що «гріх і спасіння є двома частинами одного догматичного цілого» (147), у сьомому розділі Крісп викладає власний погляд на первородний гріх, до якого він прийшов у результаті своїх богословських пошуків. Він пропонує ідею «лише зіпсутості», відкидаючи класичну реформаторську концепцію вини первородного гріха – як таку, що не має міцного біблійного підґрунтя. Крісп стверджує: «Вина не може передаватися іншому», бо вона є «невід'ємною» характеристикою самого грішника (162). Ця позиція дуже близька до традиційного погляду на первородний гріх у православному богослов'ї, а також до позиції Ульріха Цвінглі та кількох менш відомих богословів у реформаторській традиції. Автор використовує метафору «Адама як жолудя», зіпсута і деформована природа якого проявляється у дереві «дубі» (усе людство), що виростає з нього. Водночас Крісп продовжує використовувати мову «моральної», а не «онтологічної» зіпсутості, яка була б більш доречна для його погляду.

У восьмому розділі, що є серцевиною книги, автор спершу представляє свій раніше сформований погляд, який він називає «реалістичним єднанням» (realist union account), як одну з версій теорії карального заміщення («поміркванішу та прийнятнішу»). Згідно з цією теорією, Христос бере на себе не покарання, а каральні наслідки людського гріха. Після аналізу критики цього погляду, яку викликала попередня публікація його ідей, Крісп переосмислив свою позицію. У другій частині розділу він пропонує оновлену версію ідеї «єднання» («репрезентативне єднання»), в якій надає більше уваги механізму відкуплення, представленому як «замісний відновлювальний покутний акт сотеріологічної репрезентації» (189, 202). Автор формулює свій погляд у вигляді такого наративу, що підсумовує головні ідеї попередніх розділів (202–204): людство успадковує від Адама моральну зіпсутість первородного гріха, подібно до того, як жолудь, уражений хворобою, вражає всі наступні стадії росту дуба. Христос є першим членом нового, «відкупленого» людства, очищеного від гріха і примиреного з Богом. Відкуплення відбувається через «представлений акт замісної покути» (203), в якому Христос представляє людство перед Богом, бере на себе відповідальність за людські гріхи та здійснює покутний акт за все людство, усуваючи перешкоду для єднання з Богом.

У дев'ятому розділі Крісп розглядає наслідки відкуплення через «єднання» з Христом, що відбувається завдяки ділу Святого Духа, який трансформує і зцілює конкретну людину через блага Христового відкуплення. Водночас Крісп наголошує, що спасіння має не лише індивідуальний, але й соціальний вимір, оскільки Дух Святий робить людину частиною нової спільноти, нового від-

купленого суспільства – людства, об'єданого з Христом і у Христі. Отже, відкуплення та еклезіологія поєднані через діло Святого Духа. Значна частина розділу присвячена викладу певної форми реформаторського вчення про вибрання, виправдання та відродження, якого дотримується автор. Крісп пропонує цікаву метафору щодо Христа як своєрідного «хабу» між Божеством і людством: Син Божий приймає сотворену природу заради взаємодії з людством і для єднання його з Богом.

У завершальному, десятому, розділі Крісп пропонує синтез різних елементів учення про відкуплення. Він починає з опису всеохопної мети, заради якої Бог сотворив світ: започаткувати світ творинь, з якими Він може мати спільність у любові, щоб людство могло насолоджуватись Ним і бути вічним причасником Божественного життя, що є нічим іншим, як обоженням людства. Саме тому для цієї мети Бог замислив Воплочення, в якому Христос постає в ролі своєрідного хабу між Божественністю і людськістю, будучи архетипним Образом Божим, згідно якого створене людство – «за образом і подобою Божою». Решта розділу підсумовує ключові ідеї розділів 7–9.

Отже, праця Кріспа пропонує сотеріологічну модель, яка вбирає в себе багато цікавих елементів традиційного (особливо східного) богослов'я, починаючи від ідеї Іренея Ліонського про Христа як істинний Образ Божий і прототип людства, а також патристичної ідеї обоження, первородного гріха як зіпсутості людської природи, союзу з Христом через Духа Святого тощо. Водночас Крісп залишається вірним багатьом ідеям реформаторського богослов'я, таким як монергізм, безумовне обмежене вибрання та покликання.

Автор неодноразово зазначає, що сотеріологія є набагато ширшою за відкуплення (204). Однак у праці Кріспа суттєво не вистачає широкого огляду спасительного діла Христа, у контексті якого слід розглядати як відкуплення, так і моральний аспект сотеріології. Говорячи про «повне спасіння», автор більше акцентує на його кінцевій меті («обоження», 204), а не на складових багатогранної діла Христа та їхніх взаємозв'язках.

Одна з важливих слабкостей підходу Кріспа полягає в тому, що, хоча він правильно пояснює, як працювати з метафорами, однак сам припускається помилки, коли у вихідному пункті свого аналізу дає визначення відкуплення (16) на основі однієї з багатьох біблійних метафор («примирення»). Це спрямовує його дослідження в обмежене русло, яке не здатне сформувати достатньо широку картину, що могла би охопити і гармонійно поєднати різноманітні біблійні метафоричні моделі Христового хресного подвигу. Найголовнішим недоліком презентації Кріспа є брак біблійного обґрунтування його ідеї механізму «репрезентативної покути», яка, як видається, відсутня в Писанні і, подібно до теорії Ансельма, побудована на філософських ідеях як результаті пошуку пояснення змісту діла Христового.

Книга буде цікава теологам, філософам та всім, хто цікавиться богослов'ям, зокрема сотеріологією і темою відкуплення. Особливо доцільно порадити цю

книгу прихильникам теорії замісного покарання, оскільки автор, стоячи на фундаменті реформаторського богослов'я, чесно аналізує слабкі сторони цього теологічного підходу та пропонує можливі альтернативні погляди на спірні питання, нові цікаві думки та аналогії, а також заново відкриває цінність низки патристичних ідей.

Petro KOVALIV
Regent College, Vancouver, BC, Canada
Pacific Life Bible College, Surrey, BC, Canada

ORCID: 0000-0002-0387-0947

Надійшла до редакції / Received 14.09.2024
Прийнята до публікації / Accepted 04.10.2024